

DAVLAT BUDJETI DAROMAD VA XARAJATLARIDA MOLIYAVIY NAZORAT USULLARIDAN SAMARALI AMALGA OSHIRISH YO`LLARI

Bayaliyeva Perizat Saparaliyevna

O`zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasining 2-kurs tinglovchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17192851>

Davlat moliyasi —bu davlatning iqtisodiy va moliyaviy resurslarini boshqarish, daromad va xarajatlarni tartibga solish hamda davlatning iqtisodiy siyosatini amalga oshirishga yordam beruvchi jarayonlar to'plamidir. Davlat moliyasi davlatning iqtisodiy faoliyatini moliyaviy nuqtai nazardan boshqaradi va davlat tomonidan olib boriladigan barcha moliyaviy operatsiyalarni o'z ichiga oladi. Bu, birinchi navbatda, davlatning byudjeti, soliqlar, davlat qarzi va moliya siyosati kabi sohalarni o'z ichiga oladi.

Davlat moliyasi quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

Davlat byudjeti davlatning barcha daromadlari va xarajatlarini o'z ichiga oladi. Byudjet, asosan, soliqlardan olinadigan daromadlar, davlat mulkidan tushadigan tushumlar, shuningdek, davlat qarzidan olingan mablag'larni o'z ichiga oladi. Byudjet davlatning iqtisodiy siyosatini amalga oshirishda eng asosiy vosita bo'lib, ijtimoiy dasturlar, ta'lim, sog'liqni saqlash, infratuzilma, mudofaa va boshqa sohalarga ajratilgan mablag'larni belgilaydi.

Davlat moliyasining muhim jihatlaridan biri soliqlarni yig'ishdir. Soliqlar davlatning eng asosiy daromad manbaidir. Soliqlarni to'lash fuqarolar va bizneslarning majburiy burchi bo'lib, davlat ular orqali o'z xarajatlarini qoplashga yordam beradi. Soliq tizimi, odatda, daromad solig'i, qo'shimcha qiymat solig'i (QQS), mol-mulk solig'i va boshqa turdagi soliqlarni o'z ichiga oladi.

Davlatning qarzi —bu davlatning boshqa shaxslar, tashkilotlar yoki davlatlar oldidagi moliyaviy majburiyatlari. Davlat qarzi, odatda, davlatning iqtisodiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va muayyan loyihalarni amalga oshirish uchun qarz olishni o'z ichiga oladi. Qarzni qaytarish uchun davlat, o'z navbatida, soliqlarni yig'ish yoki boshqa daromad manbalarini oshirishga majbur bo'ladi.

Moliya siyosati davlatning iqtisodiy barqarorlikni saqlashga qaratilgan siyosatidir. Bu siyosat, ayniqsa, inflyatsiyani boshqarish, pul-kredit siyosatini amalga oshirish va valyuta kursini nazorat qilishni o'z ichiga oladi. Moliya siyosati davlatning iqtisodiy o'sishini rag'batlantirish, ishsizlikni kamaytirish va kambag'allikni bartaraf etishga yordam beradi.

Davlat moliyasining yana bir muhim qismi ijtimoiy xarajatlardir. Ijtimoiy sohalarga ajratilgan mablag'lar davlatning fuqarolarining hayot darajasini yaxshilashga, ta'lim, sog'liqni saqlash, pensiya tizimi va ijtimoiy yordamlar kabi dasturlarni moliyalashtirishga yo'naltiriladi.

Davlat moliyasi faqatgina daromadlar va xarajatlar masalasini hal qilishdan iborat emas, balki iqtisodiy barqarorlikni saqlash, iqtisodiy inqirozlar oldini olish va iqtisodiy o'sishni ta'minlash uchun kerakli chora-tadbirlarni ko'rish hamda resurslarni samarali taqsimlashni ham o'z ichiga oladi.

Davlat moliyasi, soliq siyosati va byudjet orqali iqtisodiy o'sish uchun zarur sharoitlarni yaratadi. Davlat investitsiyalarni rag'batlantiradi va iqtisodiy rivojlanishning barqarorligini ta'minlaydi. Davlat moliyasining ijtimoiy sohalarga, masalan, ta'lim, sog'liqni saqlash va pensiya tizimiga mablag' ajratishi, fuqarolarning hayot darajasini oshiradi va ijtimoiy tengsizlikni kamaytiradi.

Davlat moliyasi, davlatning iqtisodiy faoliyatini tartibga solish va boshqarish uchun zarur bo'lgan asosiy vositadir. Davlat moliyasi, shuningdek, iqtisodiy siyosatning amalga oshirilishida muhim rol o'ynaydi, chunki u iqtisodiy o'sish va rivojlanish uchun zarur bo'lgan resurslarni taqsimlashni ta'minlaydi va davlatning moliyaviy barqarorligini saqlashga yordam beradi.

Nazorat usullari —bu maqsadga erishish yoki ma'lum bir tizimning ishlashini tekshirish, boshqarish va baholash uchun qo'llaniladigan usullar va vositalardir. Nazorat usullari keng ma'noda foydalaniladi: ular iqtisodiy, huquqiy, ijtimoiy, yoki har qanday boshqa sohalarida tizimlarning samarali ishlashini ta'minlash uchun zarur. Ular orqali xatoliklar, noaniqliklar, yoki qonunbuzarliklar aniqlanadi, shuningdek, tizimning muvofiqligi va maqsadlariga mosligi tekshiriladi.

Nazorat usullari asosan quyidagi turdagi bo'ladi:

Bu usul, tizimning ishlashini kuzatish va kerakli ma'lumotlarni yig'ish jarayonidir. Monitoring orqali faoliyatning har bir qismi, shuningdek, unga ta'sir qiluvchi omillar to'g'risida ma'lumotlar yig'iladi. Bunga statistik kuzatuvlar, hisobotlar va boshqa turdagi ma'lumotlar kiradi. Nazorat usullaridan biri —bu aniq maqsadlar va rejalarni belgilash, va ularni amalga oshirishni kuzatish. Rejalashtirish jarayonida belgilangan maqsadga erishish uchun zarur bo'lgan barcha harakatlar va chora-tadbirlar rejalashtiriladi, va nazoratbu rejaning bajarilishini tekshiradi. Iqtisodiy sohada soliq to'lovchilarni nazorat qilish, ularning soliqlarni to'lashini va soliq qonunchiligiga rioya qilishini tekshirishda soliq nazorati qo'llaniladi. Bu usul soliq organlari tomonidan amalga oshiriladi. Ichki nazorat —bu tashkilot yoki kompaniya ichida amalga oshiriladigan nazorat usuli bo'lib, uning maqsadi —tashkilotning faoliyatini samarali, qonuniy va etik jihatdan to'g'ri amalga oshirishni ta'minlashdir. Bu usulda tashkilotning ichki tizimlari, hisoboti va resurslari nazorat qilinadi. Xalq nazorati —bu fuqarolarning davlat va uning organlari faoliyatini kuzatish va nazorat qilish jarayonidir. Bunga fuqarolarning fikrini so'rash, norozilik bildirish yoki jamoat tashkilotlarining faoliyati kiradi. Xalq nazorati, ayniqsa, demokratiyaga asoslangan jamiyatlarda muhim hisoblanadi.

Audit —bu moliyaviy, huquqiy yoki boshqa turdagi faoliyatlarni tekshirish va tahlil qilish jarayonidir. Audit usullari orqali tashkilotning hisoboti, moliyaviy hisobotlar va boshqa jarayonlar tekshiriladi, xatoliklar, qonunbuzarliklar yoki bo'shliq mavjudligini aniqlash maqsadida. Tashqi nazorat —bu mustaqil tashkilotlar yoki organlar tomonidan amalga oshiriladigan nazorat turidir. Bunda, odatda, hukumat organlari, jamoat tashkilotlari yoki xalqaro tashkilotlar tomonidan ichki faoliyatni tekshirish amalga oshiriladi. Bunday nazorat tizimi ichki organlar tomonidan amalga oshiriladigan nazoratni mustahkamlaydi va tashqi ko'zdan tekshirish imkonini beradi. Nazorat usullaridan biri —bu amalga oshirilgan chora-tadbirlarning yakuniy baholanishidir. Baholash jarayonida maqsadlarga erishish darajasi, samaradorlik, vaqt va resurslarning qanday sarflangani tekshiriladi. Bu usul natijalarni o'lchash va kelajakdagi faoliyatni yaxshilash uchun zarur ma'lumotlarni beradi.

Bu usul davlat tomonidan amalga oshiriladigan va qonunlarga asoslangan nazorat turidir. Bunda davlat organlari yoki rasmiy organlar qonunlarni buzmaslikni, shuningdek, odamlarning huquq va erkinliklarini himoya qilishni nazorat qiladi. Bu jarayonda sudlar, prokuratura va boshqa huquqiy organlar ishtirok etadi.

Nazoratning samaradorligini ta'minlash uchun sanksiyalar va jazolar qo'llaniladi. Bular nazorat qilinayotgan tizimning noxush yoki nojo'ya holatlarda to'g'ri javob berish uchun

muhim vositalardir. Masalan, soliqlarni to'lamagan shaxslar uchun jarimalar belgilanishi yoki noqonuniy faoliyatni amalga oshirganlarga jazolar qo'llanishi mumkin.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Rasuleva, M.A. (2024). Hayot faoliyati xavfsizligining madaniyatini shakllantirish asoslari: Darslik. O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta Maxsus Ta'lim Vazirligi.
2. Vlasova L.M., Sapronov V.V., Frumkina E.S., Shershnev L.I. (2009). Bezopasnost zhiznedeyatel'nosti. Sovremennyy kompleks problem bezopasnosti: ucheb.-metod. posob. dlya obrazovatel'nykh uchrezhdeniy. Moskva: 110 s.
3. Gafner V.V. (2016). Osnovy bezopasnosti: ponyatiyno-terminologicheskiy slovar. Moskva: FLINTA
4. Baeva I.A. (2002). Psikhologicheskaya bezopasnost v obrazovanii: monografiya. Sankt-Peterburg: Soyuz. –271 s.
5. Vyazmitinov S.N. (2015). Formy i metody formirovaniya kultury bezopasnosti zhiznedeyatel'nosti v Orenburgskom PKU. Molodoy ucheny. moluch.ru
6. Durnev R.A. (2006). Kultura bezopasnosti zhiznedeyatel'nosti kak klyuchevoy faktor snizheniya riskov. Doklad na VI Vserossiyskoy konferentsii «Sovremennoe sostoyanie i perspektivy razvitiya kursa OBZh». Moskva, AP Ki PRO Minobrnauki Rossii.